

Yrjö Kaukiainen

Elikö Vanhan Suomen rahvas kurjuudessa ja sorron alla?

Käsitykset Vanhan Suomen oloista ovat suuressa määrin perustuneet niihin poliittisiin asiakirjoihin, jotka syntyivät Gustaf Mauritz Armfeltin lähipiirissä 1810-luvun alussa, kun alue liitettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan. Yrjö Kaukiainen tarkastelee artikkelinsa alussa näiden lähteiden syntyä ja todistusvoimaa. Tämän jälkeen hän arvioi tavallisen kansan elinoloja muiden, pääasiassa ei-kertovien, kvantitatiivisten lähteiden valossa. Niistä saatu kuva poikkeaa huomattavasti ”armfeltilaisten” lähteiden antamasta.

Rahvaan vapauttamiseksi sorrosta ja kurjuudesta on jo voimakkaita toimenpiteitä toteutettu [...].¹

Käsitys Vanhan Suomen talonpoikaisväestön kurjuudesta ja sorronalaisesta asemasta ilmestyi näyttävästi suomalaiseseen historiankirjoitukseen vuonna 1894, kun J. R. Danielson-Kalmari julkaisi tutkimuksensa *Viipurin läänin palauttaminen*

FT Yrjö Kaukiainen on emeritusprofessori Helsingin yliopiston Euroopan historian oppiaineessa. Sähköposti: y.kaukiainen@gmail.com.

muun Suomen yhteyteen. Matthias Akianderin *Om donationerna i Wiborgs län* (1864) oli tosin jo tätä ennen tuonut lahjoitusmaakysymyksen yleiseen tietoisuuteen, ja vuosisadan jälkipuolella ilmestyneet toinen toistaan kärjekkäämmät kuvaukset venäläisten donataarien mielivallasta nostivat sorron ja kurjuuden suorastaan myyttisiin mittoihin.²

Usein korostetaan, että Danielson-Kalmarin tutkimus heijastaa aikansa poliittista ilmastoaa, niin sanotun sortokauden venäläisvastaisuutta. Nationalismistaan huolimatta hän oli kuitenkin myös empiirinen tutkija, jolle alkuperäislähteet olivat historian tutkimuksen ehdoton edellytys. *Viipurin läänin palauttaminen* perustuikin ensisijaisesti niihin muistioihin ja arvioihin, joita palauttamiseen keskeisesti vaikuttaneet autonomian ajan alun valtiomiehet, ennen muuta Gustaf Mauritz Armfelt ja Robert Henrik Rehbinder olivat jättäneet jälkeensä. Erityisesti ensiksi mainitun kirjoituksissa korostettiin voimakkaasti Vanhan Suomen kurjuutta ja siellä vallinnutta sortoa. Näin Armfeltia ja hänen piiriään voidaan pitää tämän historiaperinteen varsinaisina aloittajina.

---

1. G. M. Armfelt M. J. Alopaeukselle 28.1.1812 (u.l.). Suomennettuna teoksessa Kari Tarkiainen, *Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus 1743–1818*. SHS 1985, 229.

2. Anu Koskivirta, Karjala kansallisen herätyksen innoittajana. Y. Kaukiainen, R. Marjomaa & J. Nurmiainen (toim.) *Autonomisen Suomen rajalääni. Viipurin läänin historia* V. Karjalan kirjapaino 2014, 401–403.

Kuva 1. Gustaf Mauritz Armfeltin johdolla laadittiin vuonna 1811 muistiot Vanhan Suomen liittämisestä. Kuvassa Armfelt vanhuuden päivillään. Lähde: Wikimedia Commons.

Jostain syystä Danielson-Kalmari ei kysynyt, miten edustaviin havaintoihin tai lähdepohjaan aikalaisarviot olivat perustuneet. Kukaan niistä henkilöistä, jotka toukokuun 1811 jälkeen vaikuttivat aktiivisesti Vanhan Suomen liittämiseen, ei tuntenut ennestään maakunnan oloja. Esimerkiksi kaikki ”kolme vanhaa kustaviaania” (Gustaf Mauritz Armfelt, Johan Fredrik Aminoff ja Johan Albekt Ehrenström) olivat luoneet uransa Tukholmassa ja siirtyivät Suomeen vasta, kun venäläiset olivat sen valloittaneet: Aminoff keväällä 1809, Armfelt ja Ehrenström vuonna 1811. Näistä kolmesta Armfelt tunsu parhaiten Venäjä: hän oli kuulunut Kustaa III:n seurueeseen tämän neuvotellessa Katariina II:n kanssa Haminaassa vuonna 1783, ja maanpakolaisvuosinaan hän asui vuosina 1794–1797 sisäisessä karkotuksessa Kalugan pikkukaupungissa Moskovan lounaispuolella. Vaikka näihin kokemuksiin vielä lisättäisiin muutama matka Vanhan Suomen läpi

Pietariin ja takaisin, on selvää, että hänen tietonsa venäläisestä Suomesta olivat hyvin pinnallisia. Tässä suhteessa hänellä ei myöskään ollut sanottavasti apua luotetuimmista, Turun hovioikeuden piiristä rekrytoiduista avustajistaan: Robert Henrik Reh binder matkasi ensimmäisen kerran Pietariin syksyllä 1808 ja Carl Johan Wallen seuraavana vuonna. Kummankaan ei tiedetä ennen Vanhan Suomen liittämistä perehtyneen alueeseen Ahvenkoski–Viipuri–Pietari-tien varsia laveammalta.

Armfelt itse joutui käsittelemään Vanhan Suomen kysymystä vasta siinä vaiheessa, kun hallitsija oli jo tehnyt oman päätöksensä. Tavatessaan huhtikuussa 1811 keisarin Pietarissa tämä ilmoitti hänelle aikovansa yhdistää Vanhan ja Uuden Suomen, ja audienssin seurauksena Armfelt sai tehtäväkseen laatia Suomen asioiden uuden esittelyjärjestyksen.³ Koska hän nousi näin uuden Suomen asiain komitean johtoon, hän oli käytännössä avainasemassa myös yhdistämiskysymystä käsiteltäessä. Niinpä hänen johdollaan laadittiin loka-marraskuun vaihteen tienoilla kaksi Vanhan Suomen liittämistä puoltavaa muistiota. Niistä varsinkin jälkimmäisessä, joka Danielson-Kalmarin mukaan esitettiin Venäjän valtakunnan neuvoston valikoiduille jäsenille 6. marraskuuta 1811,⁴ Viipurin kuvernementin tila esitettiin täysin lohduttomana. Teksti alkaa suoralla hyökkäyksellä venäläistä hallintoa vastaan: ”Venäjän kaikista maakunnista vanha Suomi on aina ollut se, jota hallitus enimmin on lyönyt laimin.” Tämän jälkeen kiirehditään kyllä toteamaan, että syy ei suinkaan ollut hallitsijan vaan ”tietämättömien tai pahaa tarkoittavien” viranomaisten, jotka eivät olleet ker-

3. Ks. erit. Jyrki Paaskoski, G. M. Armfelt och Gamla Finland. *Historisk Tidskrift för Finland* 3 (1997), 304–311.

4. J. R. Danielson-Kalmari, *Wiipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen*. 2. painos. WSOY 1911, 108. Tämän mukaan toinen muistio oli ”Venäjällä tavattu”, eikä sitä ollut Armfeltin papereissa. Myöhemmin hän täsmensi, että U. L. Lehtonen oli löytänyt muistion Venäjän valtakunnan neuvoston arkistosta. Ks. J. R. Danielson-Kalmari, *Aleksanteri I:n aika* II:1. WSOY 1922, 218.

toneet keisarille asiain todellista laitaa. Tulokse-
na oli joka tapauksessa ollut ”siveellinen rappeu-
tuminen”, ”aineellinen häviö”, ”typeryys ynnä
köyhyys” ja ”ennen vallinnee hyvän järjestyksen
katoaminen”. Erityisesti mainitaan, että lahjoit-
usmaaisännät olivat ”kiskoneet saataviaan ja
kohdelleet julmasti alustalaisiaan”. Vahvojen
väitteiden tueksi esitetään seuraavat empiiristen
havaintojen muotoon puettut toteamukset:

- Maakunnan väkiluku on laskenut pienem-
mäksi kuin ”ennen sotaa 1704”.
- ”Oikea maanviljelys on kokonaan lyöty lai-
min.”
- Karjan määrä on ”paljon pienempi kuin
[...] ennen rauhaa 1743”.
- Vaikka veroja on vähennetty yli kolman-
neksella, talonpojat eivät pysty niitä mak-
samaan.
- ”Talonpoikain koulut ovat tyhjinä.”
- Papit ovat ”tietoja vailla” ja laiminlyövät
tehtäviään.
- ”Tuomarit ovat tietämättömiä, eivät tunne
lakeja eivätkä taida talonpoikien kieltä.
[...] oikeudenhoidosta on vain irvikuva jäl-
jellä.”⁵

Vielä vuonna 1911 Danielson-Kalmari luon-
nehti muistiota ”Armfeltin kirjoitukseksi”, mutta
myöhemmin hän oli varovaisempi ja katsoi sen
syntyneen tämän ”aloitteesta” ja valvonnassa.⁶
Sekä Danielson-Kalmari että Armfeltin elämä-
kerran kirjoittanut Carl von Bonsdorff ovat yhtä
mieltä siitä, että Armfeltin tärkein apulainen täs-
sä työssä oli balttilaissyntyinen Gustaf Adolf
Rosenkampff, joka oli Speranskin luottomies ja
toimi Venäjän lakikomitean sihteerinä. Sen si-
jaan Reh binder ja Walleen eivät näytä osallistu-
neen muistiodien laatimiseen, mikä saattaa se-
littää sen, miksi jälkimmäinen arvosteli Rosen-
kampffia varsin kärkevästi. Walleenin mukaan
tämä oli valmis kirjoittamaan vapaasti (*på fri
hand*) ”pitkiä filantrooppisesti sävytettyjä ku-
vauksia Viipurin läänissä vallitsevasta sorrosta,
vaikka ei tiennyt alueesta muuta kuin sen ni-
men.” Tätä Walleen piti onnettomana asiana,

koska se kasvatti keisarin katkeruutta Viipurin
läänin viranomaisia ja tilanomistajia kohtaan, ja
myötävaikutti siihen ”kevytmieliseen ja väkival-
taiseen tapaan”, jolla yhdistäminen suoritettiin.⁷

Missä määrin muistio todella laadittiin ”va-
paalla kädellä”, jää arvailujen varaan; eräät il-
maukset viittaavat siihen, että tekijät tunsivat
ainakin vanhan ”itsenäisyysmiehen”, Venäjälle
siirtyneen Carl Henrik Klickin Vanhan Suomen
tilasta 1790-luvulla laatiman muistion.⁸ Näyttää
kuitenkin varsin selvältä, että kirjallisia lähteitä
käytettiin hyvin vähän ja syntyperäisten vanha-
suomalaisten asiantuntemukseen turvaututtiin
tuskin lainkaan. Esimerkiksi David Alopaeus,
jonka on sanottu vaikuttaneen hyvin paljon kei-
sarin Vanhan Suomen liittämispäätökseen, ei
ollut enää Pietarissa vaan oli siirtynyt lähetti-
lääksi Württembergiin, eikä Armfeltin tiedetä
myöskään tavanneen Georg Magnus Sprengt-
portenian, joka oli jo Suomen sodan alkaessa eh-
dottanut Viipurin kuvernementin liittämistä
Ruotsilta vallattavaan Suomeen. Viipurin kuver-
nementin silloiseen johtoonkaan Armfelt ei näy-
tä ottaneen yhteyttä, vaikka siviilikubernööriin
(kuvernementtihakituksen päällikön) ja varaku-
vernööriin (kameraalihovin päällikön) viroissa
olivat tuolloin syntyperäiset viipurilaiset (Johan
Winter ja Joachim Jaenisch).⁹ Myöskään oikeus-

5. Danielson-Kalmari 1911, 108–109 (suorat sitaatit Dani-
elsson-Kalmarin suomennoksia).

6. Danielson-Kalmari 1911, 108; Danielson-Kalmari 1922,
218, 226–230.

7. Danielson-Kalmari 1922, 284–286, Carl von Bonsdorff,
Gustav Mauritz Armfelt. Levnadsskildring 3. Svenska litte-
ratur sällskapet i Finland 1932, 162–164. Walleenin väittä-
mää tukee myös se, että von Rosenkampff nimitettiin
seuraavana vuonna Suomen asiain komitean jäseneksi ja
suku naturalisoitiin Suomen ritarihuoneeseen jo 1817,
vaikka muuten balttilaisten oli vaikea päästä sinne.

8. Joh. Rich. Danielson, Kaarle Henrik Klick. Teoksessa
Joh. Rich. Danielson (toim.) *Suomen uudemmassa histo-
riasta* (ensimmäinen vihko). Weilin & Göös 1898, 58–59.

9. Kari Tarkiainen, *Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus
1743–1818*. SHS 1985, 121–122, 225–226; Kari Tarkiainen,
Luonnollisten rajojen oppi ja David Alopaeuksen osuus
Suomen suuriruhtinaskunnan rajojen synnyssä. *Historial-*

kollegion varapresidentin Pierre de Fricciuksen vuonna 1807 Pietarissa julkaisema asiantunteva Vanhan Suomen kuvaus ei ole jättänyt jälkiä muistion tekstiin.¹⁰

Edellä esitetyn perusteella voidaan päätellä, että Armfeltin niin sanottua toista muistiota ei ollut edes tarkoitettu empiiriseksi kuvaukseksi. Kysymys oli poliittisesta lausumasta, jonka propagandistinen sisältö oli valikoitu siten, että se palveli mahdollisimman tehokkaasti tavoitetaan, Vanhan Suomen liittämistä. Siinä esitetyt ajatukset näyttävät kuitenkin vastanneen Armfeltin omaa näkemystä, sillä samankaltaiset väitteet toistuivat hänen viimeisten vuosiansa kirjeenvaihdossa.¹¹ Ne vaikuttivat hänen lähipiirinsäkin ajatteluun¹² ja tätä kautta myös siihen tapaan, jolla Viipurin läänin järjestäminen suoritettiin.

---

linen Aikakauskirja 107:4 (2009), 398; J. W. Ruuth & Erkki Kuujo, *Viipurin kaupungin historia* III. Torkkelin säätiö 1975, 32. Johan Fredrik Aminoffin mukaan David Alopaeus, joka vuonna 1810 oli nimitetty jäseneksi Aleksanteri I:n salaiseen neuvostoon, oli (ilmeisesti neuvoston jäsenenä) saanut ”aikaan Viipurin läänin yhdistämisen”. Alopaeus oli Viipurin tuomiorovastin poika, joten hän ei olisi missään tapauksessa hyväksynyt muistion suorastaan halventavaa arviota (ks. viite 11) Kaakkois-Suomen papistosta, joka useissa lahjoitusmaaselkkauksissa asettui talonpoikien puolelle.

10. Pierre de Friccius, *Description chorographique de la Finlande Russe*. St. Petersburg 1807. Tästä teoksesta olisi löytynyt tietoja muun muassa alueen väkiluvusta. Armfelt suhtautui Fricciukseen lähinnä halveksivasti; hän kirjoitti vuonna 1812 Viipurin läänin uudelle maaherralle Carl Johan Stjernvallille: ”Herra Friccius kannattaa näitä häiriön synnyttäjiä [”sellaisia veijareita kuin Grönqvist Käkisalmissa ja Kruskopfin sijaiset”] saadakseen siten pahan jatkumaan”, sekä: ”Friccius on – – paljasta ilmaa ja huonoa ilmaa”. Danielson-Kalmari 1922, 259–260 (käännökset D-K:n).

11. Esimerkiksi kesällä 1812 hän kirjoitti Viipurin läänin maaherra Stjernvallille: ”Ylipäänsä aatelismiehet ovat kohdelleet talonpoikiaan pahasti ja julmasti, tuomarit viekkaasti ja omaa etuaan tavoitellen; porvaristo ei ole rahtuakaan parempi; papit, heillä on kappia ja kaulus teko-pyhyiden ja epäsiveyden peitteenä; talonpoika on kuin elukka, sorrettu, epätoivosta röhkeä, kurjuutensa tähden

Vähenevä väestö?

Ei tiedetä, harrastiko Armfelt 1700-luvun muotitiedettä, poliittista aritmetiikkaa. Kielteisen vaihtoehdon puolesta puhuu ainakin se, että muistiossa esitetty väite Vanhan Suomen väkiluvun vähenemisestä osui harvinaisen pahasti harhaan. Nykyisin arvioidaan, että niillä Viipurin ja Käkisalmen läänin alueilla, jotka siirtyivät Venäjälle vuosina 1721 ja 1743, asui juuri ennen Pohjan sotaa noin 75 000 henkeä. Vuonna 1802 suoritettussa väestönlaskennassa (revisiossa), jonka tulokset kerrottiin myös Fricciuksen kirjassa, saman alueen väkiluvuksi saatiin yli 190 000 henkeä, siis 2,6 kertaa niin paljon kuin sata vuotta aikaisemmin. Liittämisen aikoihin se oli kasvanut jo runsaaseen 210 000:een.¹³

---

välinpitämätön koko olostaan, epäluuloinen, helposti petetty ja erittäin laiska ja haluton.” Danielson-Kalmari 1922, 272 (käännös D-K:n).

12. Esimerkiksi maaherra Stjernvall kirjoitti langolleen eversti Palmfeltille Viipuriin saavuttuaan: ”Mikä erotus maahan, kansaan ja hyvinvointiin nähden! Venäjä on täällä jo pilannut kansakunnan yksinkertaiset tavat; aasialainen ylellisyytensä ja komeus köyhyyden, sorron ja kurjuuden rinnalla. Loistavia ajopelejä, hevostia ja huonekaluja, mutta todellisuudessa vain kuorta ja petosta. [...] Viipurin läänistä ei koskaan tule muun Suomen veroista.” Danielson-Kalmari 1922, 273 (käännös D-K:n).

13. Seppo Muroma, *Suurten kuolovuosien (1696–1697) väestönmenetyt Suomessa*. Suomen historiallinen seura 1991, 180, 278–279 ja liitetaulukot XXXVII ja XLV; Kimmo Katajala, *Nälkähäpinä. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697*. SHS 1994, 77–78; Friccius 1807, 38; O. Hannikainen, *Vanhan Suomen eli Viipurin läänin oloista 18:lla vuosisadalla*. Helsinki 1888, liite 1. Fricciuksen ilmoittama luku on vähän alhaisempi kuin Hannikaisen, mikä johtunee siitä, että edellisen väkiluvun ei ole mukana *podušnaja*-verosta vapautettuja säätyläisiä, virkamiehiä ja sotilaita. Vuoden 1812 luku perustuu Vanhan Suomen järjestämiskomitean keräämiin tietoihin alueen seurakunnista, joissa ei kuitenkaan ole mukana Viipurin ortodoksisväestöä. Sen määrä on arvioitu vuodesta 1818 alkaneiden henkikirjojen avulla. Niissä on koko väestö, koska niiden mukaan kannettiin venäläisiä henkirahoja (em. *podušnaja*-veroa), mutta niihin merkittiin myös verosta vapautettu väestö.

Taulukko 1. Vanhan Suomen (tai vastaavan alueen) väkiluku 1799–1820.

1699	(arvio) 75 000
1754/55	noin 112 000
1783/84	178 300
1820	230 300

Lähteet: 1699: ks. viite 13; 1754/55: KA, Läänintilit VA 10084; 1783/84: KA, Ragnar Rosénin kokoelma, kansio 13; 1820: KA, Viipurin läänin henkikirjat 1820.

Vanhassa Suomessa väkiluku laskettiin venäläiseen tapaan noin kymmenen vuoden välein suoritetuissa revisioissa; ensimmäinen, jonka yksityiskohtaiset tulokset ovat säilyneet, on vuosien 1754 ja 1755 vaihteesta. Siitä lähtien alueen väkiluvun kehityksestä voidaan muodostaa kohtuullisen luotettava kuva (taulukko 1).¹⁴ Sen mukaan Vanhan Suomen väestön keskimääräinen vuotuinen kasvu oli jokseenkin samaa luokkaa kuin Ruotsin Suomen:

A: 1754/55–1783/84

Vanhan Suomen länsiosa 1,5 %, Laatokan Karjala 1,3 %, Ruotsin Suomi 1,5 %

B: 1783/84–1820

Vanhan Suomen länsiosa 0,8 %, Laatokan Karjala 0,5 %, Ruotsin Suomi 0,9 %

14. Vuoden 1754/55 revisiossa ortodoksien määrä tosin arvioitiin vain karkeasti. Oiva Turpeinen on kuitenkin väittänyt vuonna 2001 julkaisemassaan artikkelissa, että alueen väkiluku oli isonvihan jälkeen paljon korkeampi kuin aikaisempi tutkimus esittää, ja että väestönkasvu oli erittäin hidasta. Ks. Oiva Turpeinen, Suomen väestö 1638–1815 sekä vertailu Viroon. J. Korpela, T. Hämynen & A. Nevala (toim.) *Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa. Professori Antero Heikkiselle 60-vuotispäivänä omistettu juhlaKirja*. Hämeenlinna 2001. Tämä tulkinta perustuu yksinomaan venäläisen väestöhistorioitsija V. M. Kabuzanin esittämiin ”Viipurin kuvernementin” (joka todellisuudessa perustettiin vasta 1744) väkilukuihin 1720-, 1730- ja 1750-lukujen revisioissa. Ks. V. M. Kabuzan, *Narody Rossii v XVIII veka*. Nauka 1990, 75. Kabuzanin luvut ovat kuitenkin epäuskottavan suuria: niiden mukaan Viipurin ja Käkisalmen alueen väkiluku (esimerkiksi 128 738 henkeä vuonna 1727) olisi koko ajan ollut selvästi suurem-

Ainakin länsiosan (Viipurin-Karjalan ja Kymenkartanon provinssin) väestönkasvu voitiin pitää varsin nopeana siihen nähden, että kysymys oli vanhasta asutusalueesta, rintamaasta. Ruotsin Suomessa väestö kasvoi nopeimmin Pohjanmaan ja Satakunnan takamailla sekä itäisessä sisämaassa, kun taas Lounais-Suomi jäi tässä suhteessa selvästi Vanhan Suomen jälkeen.¹⁵ Kasvukertoimista näkyy myös, että länsiosan väestö kasvoi nopeammin kuin Laatokan Karjalan. Eroa selittävät sekä jälkimmäisen alueen korkeampi kuolleisuus että Pietariin suuntautunut muuttoliike. Kummallakin alueella kasvu hidastui 1780-luvulta alkaen, mikä johtui ennen muuta Kustaa III:n Venäjän sodan aikana riehu-neista kulkutaudeista.¹⁶ Samoin kävi kuitenkin myös Ruotsin Suomessa, joten taustalla saattoi olla myös huonoja satovuosia.

pi kuin Pietarin kaupungin tai Inkerinmaan ja lähes yhtä suuri kuin Tallinnan kuvernementin. Ks. Kabuzan 1990, 71, 75. ”Viipurin kuvernementin” väkilukujen aitouden kyseenalaistaa ennen muuta se omituinen piirre, että ne ovat aina 95,2 % Tallinnan kuvernementin vastaavista luvuista. On siis ilmeistä, että hän ei löytänyt lähteistään tietoja alueen väkiluvusta ennen 1760-luvun revisiota, vaan on rekonstruoinut ne olettaen Viipurin ja Tallinnan kuvernementtien väestöjen kasvaneen samaa tahtia. Tällöin hän e ole tajunnut, että hattujen sodan jälkeen Vanhan Suomen alue laajeni huomattavasti ja väestö lähes kaksinkertaistui. Viipurin kamarikonttorissa vuonna 1724 laaditun luettelon mukaan (KA, Rosénin kokoelma, kansio 12) Inkerinmaalla oli noin 4 300 taloa ja Viipurin sekä Käkisalmen ”lääneissä” yhteensä noin 2 000 taloa. Näiden suhteiden mukaan (ja kun Inkerinmaan väkiluvuksi ilmoitettiin vuonna 1727 noin 105 000 henkeä) jälkimmäisen alueen väkiluku olisi jäänyt alle 50 000:n. Aikaiseman tutkimuksen esittämät väkiluvut ovat siis selvästi Kabuzanin arvauksia realistisempia.

15. Eino Jutikkala, Väestö ja asutus 1500-luvulta 1800-luvun puoliväliin. *Suomen kulttuurihistoria* II. Gummerus 1934, 121–122. Lounais-Suomen väestö kasvoi vuosina 1749–1809 keskimäärin 0,87 % vuodessa, Ruotsin Suomen sisäosien 1,8–1,9 %. Vanhan Suomen länsiosan vastaava suhde vuosina 1754–1820 oli 1,1 % vuodessa.

16. Ks. lähemmin Yrjö Kaukiainen, Asutus- ja väestökehitys. Y. Kaukiainen, R. Marjomaa & J. Nurmiainen (toim.) *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia* IV. Karjalan kirjapaino 2013, 208–214.

Taulukko 2. Tilaluvun kasvu Vanhan Suomen alueella 1750–1820.

	1750	1780	1820	Keskim. lisäys
Länsiosia	4689	7226	13894	1,6 %/v
Laatokan Karjala	4032	..	10804	yli 1,4 %/v

Lähde: Kaukiainen 2012, 216.

Väkiluvun kasvu heijastui myös asutuskuvaan, sillä tilojen jakaminen miespuolisten perillisten kesken nosti viljelmien määrää huomattavasti (taulukko 2). Ruotsin puolellakin aikaisempia varsin ankaria jakorajoituksia lievennettiin 1740-luvulla, mutta Venäjän puolella tilojen jakaminen kävi käytännössä täysin vapaaksi. Niinpä tilaluvut kasvoivat vielä väkilukua nopeammin. Käytännössä tämä tarkoitti, että tilattoman väestön osuus laski selvästi. Vielä 1750- ja 1760-luvulla Käkisalmen läänissä populi- ja loisruokakuntien osuudet olivat liikkuneet 20 ja 30 prosentin tienoilla, mutta 1820-luvun alussa ne olivat painuneet lähelle kymmentä prosenttia. Koko Viipurin läänissä oli vuoden 1820 henkikirjan mukaan tilattomia vain 18,5 prosenttia kaikista maaseudun asukkaista; korkein suhdelu (22,4 %) oli Kymenlaaksossa, alhaisin (11,6 %) Lappeen ja Jääsken kihlakunnissa.¹⁷

Ruotsin Suomessa kehitys oli kulkenut päinvastaiseen suuntaan: varsinkin lounaisissa lääneissä talonpoikaistaloja jaettiin vain harvoin, jolloin väestönkasvu kanavoitui tilattomaan väestöön. Torpparien ja tilattoman väestön osuus kasvoikin 1700-luvulla niin, että Lounais-Suomen vauraimilla peltoalueilla se oli Suomen sodan aikoina jo 60 prosentin tuntumassa.¹⁸ Tähän verrattuna Vanhan Suomen puolella elettiin aivan eri maailmassa.

Kokonaan laiminlyöty maatalous?

Vanhakantaisessa maataloudessa aikaisempien sukupolvien raivaamat pellot olivat keskeinen tuotantoresurssi. Niiden niukkuus – samoin kuin tiloille määritellyt kiinteät vero- (manttaa-

li-) luvut – olivat Ruotsissa johtaneet siihen, että tilojen jakamista pyrittiin rajoittamaan, jotta ne eivät pirstoutuisi elin- ja veronmaksukelvottomiksi. Käytännössä pelko oli suuresti liioiteltu, sillä vanhakantaisen maatalouden toisesta tärkeästä resurssista, työvoimasta, ei yleensä ollut puutetta, ja ainakin Suomen puolella sitä riitti myös uudisraivaukseen, niin että peltoalat kasvoivat vähintään samassa suhteessa kuin väkiluvut.¹⁹

Myös Venäjän puolella esivalta kiinnitti huomiota tilaluvun kasvuun. Sitä ei tosin pyritty rajoittamaan, mutta tilojen veroja haluttiin nostaa kasvaneen kantokyvyn mukaan.²⁰ Niinpä Viipurin kuvernementtiin perustettiin vuonna 1765 (osana valtakunnallista reformia) erityinen revisiomaanmittauskomissio, joka ryhtyi kartoittamaan pelto- ja niittyaloja ja laskemaan karjakan- taa. Vaikka työ ei koskaan johtanut verolukujen tarkistuksiin, sitä jatkettiin aina vuoteen 1802, jolloin koko Vanhan Suomen alueesta 60–70 prosenttia oli tullut kartoitetuksi.²¹

Revisiomittausten tuloksia löytyy laajan kartta-aineiston (ks. viite 26) lisäksi kootusti kahdesta tilastolähteestä: Friedrich Langellin konseptina säilyneestä, 1780-luvulla laaditusta Vanhan

17. Kaukiainen 2013, 214–218.

18. Jutikkala 1934, 123–130; Heikki Ylikangas, *Lohjalaisen historia* I. Lohjan kunta 1973, 392–393.

19. Arvo M. Soininen, *Vanha maataloutemme*. SHS 1975, 136–138.

20. Taustalla vaikutti epäilemättä se, että Venäjällä keskeisin talonpoikiin kohdistettu vero oli päävero (podušnjaja-vero), jota maksoivat kaikki miespuoliset, ja maksuperusteita tarkistettiin noin kymmenen vuoden välein suoritettiin väestönlaskuun eli revisioon.

21. Jyrki Paaskoski, Valistunut keisarinna Katarina II. Y. Kaukiainen, R. Marjomaa & J. Nurmiainen (toim.) *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia* IV. Karjalan kirjapaino 2013, 155–161. Frans P. von Knorringin mukaan alueen noin 6,9 miljoonasta tynnyrialasta oli ennen vuotta 1812 mitattu täydellisesti noin 4,1 milj. ja osittain 1,4 milj. tynnyrialaa. Ks. Frans P. von Knorring, *Gamla Finland eller det fordna Wiborgska Gouvernementet*. Åbo 1833, 137.

Taulukko 3. Läntisen Vanhan Suomen peltoalat Langellin kertomuksen ja isojakomittausten mukaan.

Piirikunta (aluejako 1784–1796)	Langell (1770/1780-luku) Tynnyrinalaa	Isojako* (1830-luku) Tynnyrinalaa	Keskim. kasvu %/vuosi
Haminan pk.	8 390	24 250	2,1
Viipurin pk.	9 450	25 500	2,0
Lappeenrannan pk.	6 960	n. 25 500**	2,6

Huom.: *Peltoalaan laskettiin myös ”pellontekomaa”, lähinnä keskeneräiset uudisraiviot. Tämän takia isojaon peltoaloista on varmuuden vuoksi vähennetty 15 %.

** Lappeenrannan piirikuntaan kuului osa Mäntyharjua (noin 1/3 pitäjän taloista), mutta isojakotilastossa entistä Venäjän osaa ei enää luettu Viipurin lääniin.

Lähde: Friedrich Langellin kertomuskonsepti, KA: Topographica, Viipurin lääni; SVT III (1) (1869).

Suomen länsiosia koskevasta kuvauksesta sekä Frans P. von Knorringin vuonna 1833 painetun Vanha Suomi-teoksen liitetaulukosta, jossa peltoalat on esitetty ”vanhan mittauksen” (*äldre mätning*) mukaan. Kun lähes koko Viipurin lääni mitattiin uudelleen 1830-luvun alussa isojakoa varten (pinta-alatiedot julkaistiin virallisessa tilastossa 1869), voidaan pelto- ja niittyalojen kasvua seurata ainakin karkeasti noin 50 vuoden ajalta.²²

Valitettavasti Langellin tilasto kattaa vain puolet kuvernementin kuudesta piirikunnasta. Knorringin tilastosta löytyy tietoja vähän laajemmalla alueella, mutta niihin saattaa sisältyä myös uudempia mittaustuloksia.²³ Joissakin lahjoitusmaapitäjissä isojakomittauksia ei kuitenkaan tehty 1830-luvulla, mutta ainakin Valkjärveltä, Sakkolasta, Pyhäjärveltä ja Jaakkimasta viralliseen tilastoon on löydetty pinta-aloja 1800-luvun kahdelta ensimmäiseltä vuosikymmeneltä; jos niitä verrataan varhaisiin revisiomittauksiin (joiden tulokset löytyvät Knorringin taulukosta), vuotuinen lisäys olisi liikkunut parin prosentin tuntumassa.²⁴ Parista lahjoitusmaapitäjästä (Muolaa, Kivennapa) ja Laatokan-Karjalan pohjoisosista ei taas ole lainkaan tietoja revisiomittauksista. Kuitenkin näillä alueilla isojaon aikaisten peltoalojen suhde väkilukuun liikkui suunnilleen samalla tasolla kuin lännempänä,

joten myös peltoalojen on täytynyt kasvaa merkittävästi jo Vanhan Suomen aikana.²⁵

Revisiomittauksista laadittuihin tilastoihin on suhtauduttava tietyllä varovaisuudella: mikäli kaikkia tiloja tai kyliä ei ole mitattu, yhteenlasketut pinta-alat ovat liian alhaisia, jolloin kasvukertoimet puolestaan nousevat liian korkeiksi. Lisää epävarmuutta aiheuttaa se, että mittausten ajankohta voidaan määrittää vain suunnilleen. Revisiopinta-alojen luotettavuutta voidaan

22. Friedrich Langellin kertomuskonsepti: KA, Topographica, Viipurin lääni; Knorring 1833, liitetaulukko 2. Isojakomittausten tulokset: SVT III (1) (1869).

23. Esimerkiksi entisen Lappeenrannan piirikunnan pitäjien yhteenlaskettu peltoala oli vähän yli 10 000 tynnyrinalaa. Myös eräiden entisen Savonlinnan piirikunnan pitäjien (Jääski, Ruokolahti, Parikkala) peltoaloissa saattaa olla myöhempiä lisä: Knorringin ”vanhojen” mittausten ja isonjakoalojen erotus viittaa näissä tapauksissa hitaampaan kasvuun (noin 1,5 %/vuosi) tai lyhyempään mittaustavalliin kuin taulukon 3 piirikunnissa. Valkealan kohdalla von Knorringin taulukossa on vain vähän isojakoalaa pienempi luku – kysymyksessä voi toki olla myös painovirhe.

24. SVT III: 1 ilmoittaa eri aikoina mitatut pinta-alat sekä mediaanivuodet.

25. Vrt. Yrjö Kaukiainen, Maalaiskylien elämän aineelliset puitteet. Y. Kaukiainen, R. Marjomaa & J. Nurmiainen (toim.) *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia IV*. Karjalan kirjapaino 2013, 226–237.

kuitenkin arvioida myös toista tietä. Monet kylät mitattiin vielä toiseen kertaan 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa, ja tällöin eriteltiin usein myös ensimmäisten mittausten jälkeen tapahtunut uudisraivaus. Valitettavasti tällaisia uusintamittauksia on toistaiseksi löytnyt vain murto-osasta kyliä, runsaat 60 tapausta neljästä eri pitäjästä.²⁶

Vehkalahti, 13 kylää,
peltoalan kasvu 60 prosenttia
Virolahti, 12 kylää,
peltoalan kasvu 72 prosenttia
Valkeala, 22 kylää,
peltoalan kasvu 43 prosenttia
Uusikirkko, 12 kylää,
peltoalan kasvu 71 prosenttia

Tapaukset voidaan kuitenkin käsittää satunnaisiksi otannaksi, jonka tulokset ovat vähintäänkin suuntaa antavia. Jos mittauskierrosten keskimääräiseksi väliksi arvioidaan 25 vuotta, nämä kasvuosuudet tarkoittavat, että vuotuinen lisäys liikkui keskimäärin parin (1,4–2,2) prosentin vaiheilla. Se vastaa siis varsin tarkasti taulukossa 3 esitettyjä kasvukertoimia.

Siihen nähden, että alueen länsiosassakin väestön keskimääräinen kasvu jäi 1780-luvun jälkeen noin 0,8 prosenttiin vuodessa, peltoala kasvoi kaksi kertaa niin nopeasti. Niinpä keskimääräiset viljelyalat olivat 50 vuoden aikana laajentuneet tuntuvasti, 4–5 tynnyrinalasta 7–8 tynnyrinalaan (vajaaseen 4 hehtaariin) tilaa kohti. Lounaisen Suomen talonpoikaistaloihin verrattuna tyypilliset kaakkoissuomalaiset pellot olivat kuitenkin vaatimattomia. Esimerkiksi Lohjalla, missä tiloja ei juuri jaettu, rusthollien ja talonpoikaistalojen keskimääräinen peltoala oli ennen Suomen sotaa noin 15 ja torppien vajaa kolme tynnyrinalaa.²⁷ Pohjanmaahan, Keski-Suomeen ja Savoan verrattuna Vanhan Suomen peltoalat olivat 1800-luvun alussa suunnilleen samalla tasolla: 60–70 tynnyrinalaa maalaisväestön sataa henkeä kohti; lounaisissa lääneissä suhde sen sijaan oli vähän yli sata. Toisaalta

Lounais-Suomessa peltoala kasvoi hitaasti, suunnilleen samaa tahtia kuin väkiluku tai vain hiukan nopeammin, kun taas Pohjanmaalla ja Savossa uudisraivaus lisäsi peltoja Vanhan Suomen tapaan väestönkasvua nopeammin.²⁸

Vanhassa Suomessa uudisraivaus tapahtui pääasiassa soita ojittamalla. Tällöin myös niittyjä voitiin lisätä suunnilleen samaa tahtia kuin peltoja, eikä karjanrehusta tullut puutetta.²⁹ Vanhassa Suomessa karjatalouden merkitys näyttääkin olleen suurempi kuin läntisen Suomen vanhoilla peltoviljelyalueilla.

Viipurin läänin karjakanta inventoitiin ensimmäisen kerran vasta 1820-luvun puolimaissa, jolloin kenraalikuvernööri Zakrevskin vaatimuksesta koko Suomesta kerättiin kattavat maataloustilastot. Kuitenkin jo revisiomaanmittarit merkitsivät karttaselitystensä taulukoihin kylien ja talojen karjamäärät, ja näiden avulla voidaan jälleen arvioida kehityksen yleissuuntaa (taulukko 4). Lukuja vertailtaessa on huomattava, että maanmittarit olivat liikkeellä kesällä, jolloin luonnollinen lisääntyminen oli kasvattanut karjakantaa tuntuvasti yli talvisen nälkäruokinnan tason (A-taulukon nuoren nautakarjan määrä kertoo lisäyksen vähimmäismäärän). Sen sijaan 1820-luvun tilastot kerättiin kevättalvella, jolloin karjakanta oli pienimmillään.

26. KA, Maanmittaushallituksen verollepanokartat, Viipurin läänin verollepanokartat.

27. Ylikangas 1973, 419.

28. Soininen 1975, 131–138. Vertailua vaikeuttaa erityisesti peltoalan kasvuvauhdin osalta se, että Soinisen kahdesta otannasta jälkimmäinen kohdistuu 1850-luvun jälkeiseen aikaan.

29. Ks. Kaukiainen 2013, 226, taulukko 2; Friccius 1807, 12.

Taulukko 4. Vanhan Suomen karjakanta 1760- ja 1770-lukujen revisiomittausten ja 1824–25 tilastojen mukaan.

A: Otos revisiomittauksissa 1770- ja 1780-luvulla rekisteröidyistä karjamääristä

a = keskim. pääluku tilaa kohti

b = keskim. pääluku maaseudun sataa asukasta kohti

Alue (otokseen sisältyvien tilojen luku suluissa)	Hevosia		Lehmiä		Nuorta karjaa		Lampaita	
	a	b	a	b	a	b	a	b
Vehkalahti, Pyhtää (135)	1,9	16	5,0	42	2,2	19	8,3	69
Jääski, Ruokolahti (115)	2,3	19	3,7	32	1,7	15	4,8	41
Viipurin pit., Johannes, Antrea (105)	2,0	16	5,2	40	3,3	25	8,0	61
Muolaa, Uusikirkko (106)	2,2	19	5,2	45	2,1	18	5,8	50
Rautu, Sakkola, Pyhäjärvi (107)	2,2	23	3,8	40	2,3	24	5,5	58
Räisälä, Jaakkima (123)	2,3	23	3,8	38	2,3	23	4,6	46
Koko otos (691): alueellisten otosten aritmeettinen keskiarvo	2,2	19	4,5	40	2,3	21	6,2	54

B: Karjakanta Viipurin läänissä 1824–1825

Luvut tarkoittanevat täysikasvuisia eläimiä; a = pääluku b = sataa asukasta kohti

Kihlakunta (1816 rajat)	Hevosia		Nautoja		Lampaita	
	a	b	a	b	a	b
Kymi	3 930	15	13 770	52	21 330	80
Lappee	3 860	14	12 660	45	13 280	48
Jääski	4 290	15	14 980	54	11 820	43
Ranta	3 450	15	14 040	60	12 300	53
Äyräpää	2 840	12	9 450	41	12 030	52
Käkisalmen eteläinen	5 880	22	12 040	45	13 380	50
Käkisalmen keskinen	4 060	18	8 300	36	9 070	39
Käkisalmen pohjoinen	6 200	20	16 880	54	15 410	49
Viipurin lääni 1825	34 980	17	120 930	50	103 290	51
[Koko Suomi 1825	155 730	13	568 840	48	652 200	55]

Lähteet: A: Kansallisarkisto, Digitaaliarkisto: Maamittaushallitus, Viipurin läänin verollepanokartat (Otos digitoidusta aineistosta); B: Zakrevskille kerätyt tilastot, KKK: Hb 10; Soininen 1974, 211.

Ainakin 1820-luvulla Viipurin läänissä oli väkilukuun verrattuna enemmän karjaa kuin missään muussa läänissä Vaasan lääniä lukuun ottamatta.³⁰ Tämä johtui hevosten suuresta määrästä, joka puolestaan oli yhteydessä vilkkaaseen rahdinkuljetukseen Pietarin talousalueella. Nautakarjan suhteen läänin rannikkoseudut olivat myös keskitason yläpuolella, mutta alueelliset vaihtelut olivat melko selviä (joskin niihin saattoi vaikuttaa myös tietojenkeruun tarkkuus).

Vertailu revisioaineistoon viittaa siihen, että ainakin nautakarjan määrä oli lisääntynyt väki-

lukua nopeammin. Hevosten tai lampaiden osalta vertailua vaikeuttaa se, että revisioilastoissa ei ilmoitettu erikseen nuoria eläimiä, mutta todennäköisesti niidenkin määrät kasvoivat vähintään yhtä nopeasti kuin väkiluku. Vaikka karjakanta näyttää kasvaneen peltoalaa hitaammin, luvut eivät anna vähäisintäkään vahvistusta väitteelle, että karjan määrä olisi liittämisen aikaan ollut ”paljon pienempi” kuin ennen hattujen so-

30. Soininen 1975, 210–211.

taa. Vielä heikommalla pohjalla on väite maanviljelyksen täydellisestä laiminlyönnistä. Todennäköisesti maakunnan viljaomavaraisuus ei ollut kovin hyvä – esimerkiksi Fricciuksen mukaan huonoina vuosina viljaa tuotiin paljon Pietarista ja Virosta³¹ – mutta kun viljan hinnat olivat kummassakin tapauksessa hyvin kohtuullisella tasolla, ei täydelliseen omavaraisuuteen välttämättä kannattanut pyrkiäkään. Peltotalan kasvu väkilukua nopeammin kertoo tilanteen kuitenkin pikemmin parantuneen kuin huonontuneen.

Lahjoitusmaat ja sorto

Kun 1810-luvulla puhuttiin Vanhassa Suomessa vallitsevasta sorrosta, sillä viitattiin lähes poikkeuksetta lahjoitusmaihin. Tästä rajauksesta seuraa, että ”sorto” ei kohdistunut läheskään kaikkiin alueen talonpoikiin. Verolukujen, manttaalien tai vastaavien, mukaan alueen tiloista kuului 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa 35–40 prosenttia lahjoitusmaihin, ja vuoden 1802 väestönlaskun mukaan niiden asukkaiden osuus kuvernementin maalaisväestöstä jäi 33 prosenttiin. Rahvaan selvä enemmistö oli siis kruunulle veronsa maksavia talonpoikia.³²

Sorrolla voidaan tarkoittaa kahta erilaista, jos kohta toisiinsa liittyvää asiaa. Yhtäältä lahjoitusten haltijat saattoivat harjoittaa niin sanottua kartanokuria, ottaa itselleen oikeuden rangaista alustalaisiaan ja/tai sallia voimakeinojen käytön päivätöitä johdattaessa, toisaalta he saattoivat pyrkiä lisäämään talonpoikien veroja tai muuttamaan niitä päivätöiksi. Lahjoitusmaajärjestelmän juridiset puitteet olivat sinänsä varsin yksiselitteiset. Viimeistään vuonna 1728 suoritettujen verorevision jälkeen kävi selväksi, että lahjoitusmaaisännillä ei voinut venäläiseen tapaan olla tuomio- tai hallintovaltaa alueillaan, eivätkä he voineet estää alustalaisiaan muuttamasta muualle; myös näiden verot ja päivytyöt oli määritelty samoiksi kuin kruununtiloilla – kysymys oli siis itse asiassa vain verojen lahjoittamisesta. Toki jotkut donataarit saattoivat ylittää valtansa rajat ja kantaa ylimääräisiä veroja tai estää oi-

keus- ja hallintoviranomaisten toimintaa, mutta useimmiten sellaiset yritykset torjuttiin oikeustoimin, viimeistään Viron, Liivinmaan ja Suomen oikeuskollegiossa. Eniten ongelmia näyttää 1700-luvun alkupuoliskolla olleen luostareiden ja muiden ortodoksisten korporaatioiden lahjoituksilla, koska ne eivät katsoneet olevansa paikallisen oikeusjärjestelmän alaisia.³³

Donataarien ja alustalaisten väliset ristiriidat pysyivät varsin maltillisella tasolla 1770-luvulle saakka. Tämä johtui yksinkertaisesti siitä, että pääosa lahjoituksista kuului valtakunnan mahtisuvuille, joilla oli paljon maaomaisuutta muualla. Nämä eivät yleensä oleskelleet suomalaisilla tiloillaan, eikä suhteellisen kevyiden verojen koakoaminen ja vähäisten päivätöiden johtaminen vaatinut voimakeinojen käyttöä. Tilanne muuttui, kun jotkut suvut myivät lahjoitusmaansa nousukkaille, joilla ei ollut muita omistuksia. He ryhtyivät rakentamaan ”hovejaan” Vanhan Suomen maaperälle ja korottivat alustalaisten veroja ja muuttivat luontoissuorituksia päivätöiksi. Jo vuonna 1772 Raudun Sumbulan lahjoitusmaan ostanut hoviapteekkari Briskorn onnistui taivuttelemaan alustalaisensa sopimukseen, joka lisäsi päivätöiden määrän suunnilleen kymmenkertaiseksi. Hänen esimerkkiään seurattiin pian naapuripitäjissä Sakkolassa ja Pyhäjärvellä sekä pohjoisempana Kurkijoella. Aina eivät alustalaiset taipuneet lisättyihin päIVITYihin: Pyhäjärven Taubilassa riitaa puitiin kaikissa oikeus-

31. Friccius 1807, 18–19.

32. Hannikainen 1888; Jyrki Paaskoski, *Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710–1826*. SHS 1997, 10–12; Yrjö Kaukiainen, *Vanhan Suomen aikakausi*. Y-P. Mäkinen & I. Lehmusvaara (toim.) *Karjala 4. Karjalan vaiheet*. Karisto 1983, 112–114. Tähän ryhmään voidaan lukea myös joukko hallitsijahuoneen ns. pöytätiluksia ja ekonomiatiluksia, joilta kannettiin samat verot kuin tavallisilta kruununtiloilta. Niillä asui noin 10 % maalaisväestöstä.

33. Paaskoski 1997, 246–259; Jyrki Paaskoski, *Kartanotalous ja lahjoitusmaatalonpojat*. Y. Kaukiainen, R. Marjomaa & J. Nurmiainen (toim.) *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia IV*. Karjalan kirjapaino 2013, 219–325.

asteissa, kunnes Hallitseva senaatti ratkaisi asian vuonna 1798 lahjoituksenhaltijan eduksi.³⁴

Kuinka yleisiä tällaiset veronlisäykset olivat ja kuinka raskaiksi alustalaisten ulosteot kasvoivat? Aivan kaikilta lahjoitusmailta ei ole säilynyt riittäviä tietoja, mutta ne 17, joiden verotaso tunnetaan 1800-luvun alusta, edustavat (lukumäärän mukaan laskien) liki kahta kolmasosaa kaikista lahjoitusmaista. Kahdeksassa tapauksessa veroja ei ollut korotettu käytännöllisesti katsoen lainkaan vuosien 1728 tai 1742 revisioiden³⁵ tasoista, ja neljällä (jotka kaikki olivat Kymenlaaksoista), päivätyötkin korvattiin rahassa. Käytännössä näidenkin tilojen verokuorma oli silti korkeampi kuin kruunulle veroa maksavien. Tämä johtui siitä, että kruununtalonpojat saattoivat lunastaa veroparsellinsa vanhojen kruununhintojen mukaan, kun taas lahjoitusmailloilla verot piti useimmiten suorittaa luonnossa tai käyvin hinnoin. Kun 1780-luvulle tultaessa kruununhinnat olivat ruplainflaation seurauksena enää noin kolmasosa käyvistä hinnoista, lahjoitusmaiden alinkin vuotuinen verokuorma nousi siis noin

kolme kertaa niin suureksi kuin kruununtalonpoikien. 1780-luvulla tapahtui kuitenkin käänne: samalla kun henkirahat korvattiin venäläisellä pääverolla, maaveroakin nostettiin. Seuraavalla vuosikymmenellä suurin osa kruununtaloistakin joutui suorittamaan veronsa luonnossa, kun ne annettiin arenteina (eräänlaisina tilapäisinä läänityksinä) kuvernementin korkeimmille virkamiehille. Tällöin keskivertotilan maksamat verot nousivat (vuoden 1812 hinnoilla mitaten) noin 30 ruplaan, eli suunnilleen samaan, mitä maksoivat ne lahjoitusmaatalonpojat, joiden veroja ei ollut korotettu.³⁶

Niillä lahjoitusmailloilla, joiden veroja ei ollut korotettu, asui kuitenkin vain noin kolmasosa lahjoitusmaatalonpojista, joten selvän enemmistön verokuorma ja/tai päivätyörasitus nousi.³⁷ Yhdeksän tunnetun tapauksen perusteella (jotka edustavat noin 70 prosenttia Kannaksen ja Laatokan Karjalan suurista lahjoitusmaista), korotusten keskimääräiset vaikutukset olivat seuraavanlaiset (kaikki raha-arvot vuoden 1812 hinnoin):³⁸

	Ennen 1770-lukua	Noin 1810
Kaikki verot manttaalilta	160–180 ruplaa	350–590 ruplaa
Kaikki verot keskim./tila	40–45 ruplaa	35–59 ruplaa
Päivätöitä manttaalilta/vuosi	40–60 päivää	160–330 päivää
Päivätöitä keskim./tila/vuosi	10–15 päivää	16–33 päivää
Lisäksi henkirahat tai päävero/tila	alle 1 rupla	10–11 ruplaa

34. Paaskoski 1997, 185–206; Kaukiainen 1983, 114–117.

35. Turun rauhassa liitettyllä alueella oli suoritettu samantapainen revisio kuin Viipurin alueella 1728.

36. Yrjö Kaukiainen, Viipurin läänin verotus Vanhan Suomen aikana. *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1970), 7–11; Kaukiainen 2012, 413–414.

37. Laskelma perustuu oletukseen, että rasitukset nousivat tuntuvasti kaikkialla Käkisalmen läänissä, mutta eivät

Viipurin kihlakunnassa ja Kymenkartanon provinssissa. Käkisalmen läänissä asui noin 63 % lahjoitusmaatalonpojista.

38. Kaukiainen 1983, 115; Yrjö Kaukiainen, Kymenlaakson 1700-luku. Y. Kaukiainen (toim.) *Kymenlaakson historia I. Jokilaakso ja rajamaa, esihistoriasta 1810-luvulle*. SKS, 2012, 407. Yleensä päivätoista puolet oli hevos- ja puolet jalkapäiviä.

Vertailun tulokset ovat yllättäviä. Vaikka nimellinen verorasitus manttaalia kohti kaksin- tai kolminkertaistui, tilaa kohti laskettu rasitus kasvoi korkeintaan kolmanneksen ja saattoi jopa laskea. Tämä selittyy sillä, että myös lahjoitusmailla tiloja jaettiin: vielä 1760-luvulla keskimääräinen veroluku oli noin $\frac{1}{4}$ manttaalia, mutta 1800-luvun alussa se oli pudonnut $\frac{1}{10}$:aan.³⁹ Kun näitä lukuja verrataan entisten verojen rahaa-arvoon (noin 30 ruplaa/tila vuoden 1812 hintojen mukaan), voidaan todeta, että korotukset vaihtelivat runsaan kymmenen ja sadan prosentin haarukassa. Itse asiassa vuonna 1784 tapahtunut vanhojen henkirahojen korvaaminen venäläisellä pääverolla (jonka määrää nostettiin pariin otteeseen) kasvatti verokuormaa käytännössä yhtä paljon. Päivätöiden lisäys oli sentään suurempi, mutta edes maksimia, 33 päivää vuodessa (tai kolme päivää viidessä viikossa), ei voi pitää kovin raskaana rasituksena tilalle, jolla asui keskimäärin kahdeksan henkeä eli neljä tai viisi työkykyistä naista ja miestä.⁴⁰ Määrät näyttävät myös varsin kohtuullisilta, jos niitä verrataan Ruotsin Suomen rälssilampuodeilta vaadittuihin. Eino Jutikkalan mukaan näiden tyypillinen päivätyövelvollisuus oli kaksi tai kolme päivää viikossa, siis noin 100–150 päivää vuodessa, mikä lisäksi lampuodit maksoivat vielä tuntuvia viljaveroja (esimerkiksi tynnyrin viljaa tynnyrin-alalta).⁴¹

Vanhan Suomen lahjoitusmailla yleisesti esiintynyttä veroniskurointia ja kapinointia (esim. Sakkola, Valkjärven Veikkola) ei siis selitä niinkään uusien verojen ja päivätöiden raskaus kuin periaatteelliset syyt. Lahjoitusmaatalonpojat katsoivat olevansa maidensa oikeita omistajia, joilta oli viety niiden hallinta laittomin keinoin. Päivityöt olivat erityisen vihattuja, ennen muuta siksi, että niissä sovelletut pakkokeinot, kartanokuri, koettiin erityisen nöyryyttävänä. Tässäkin suhteessa ero läntiseen Suomeen on kuitenkin veteen piirretty viiva. Ruotsissa vuonna 1723 vahvistetut privilegiot olivat antaneet aatelille oikeuden kurittaa alustalaisiaan, ja näi-

tä oikeuksia käytettiin myös Suomen puolella. Vanhan Suomen lahjoitusmailla ei siis voitu torjua kovaksi koettuja työnjohtomenetelmiä edes Ruotsin lakiin vetoamalla.⁴²

Silti Vanhan Suomen lahjoitusmaatalonpoikien oikeudellinen asema oli parempi kuin Ruotsin rälssilampuodeilla. Ruotsalaisilla kartanonisännillä katsottiin olevan niin täydellinen omistusoikeus allodiaalirälssinä hallitsemiinsa tiloihin, että he saattoivat jakaa niiden peltoja uudelleen tai sijoittaa niille torppareita lampuoteja kuulematta.⁴³ Vanhan Suomen puolellakin alustalaisia saatettiin siirtää syrjemmälle hovileirin tieltä, mutta yhtään maiden uudelleenjakoa ei tunneta liittämistä edeltäneeltä ajalta. Nämä erot tulivat konkreettisesti näkyviin vuonna 1826, kun donaatiot julistettiin allodiaalirälssiksi: sen on aina katsottu merkinneen suurta huononnusta viljelijöiden asemaan. Lahjoitusmaatalonpojat menettivät silloin perinnöllisen nautinto-oikeuden tiloihinsa – aivan kuten Viron maaorjatalonpojat niin sanotun vapautuksen seurauksena vuonna 1802 – mutta koska he eivät olleet maaorjia, he eivät saaneet vastikkeeksi mitään. Lahjoitusmaatalonpoikien tilanne huononi siis ”ruotsalaiselle” tasolle vasta pari vuosikymmentä Vanhan Suomen liittämisen jälkeen.⁴⁴

39. Suhde on laskettu Viipurin, Äyräpään ja Käkisalmen eteläisestä kihlakunnasta (viimeksi mainitussa verolukuna oli aatra, mutta sen katsottiin vastaavan manttaalia).

40. Ruotsin Suomen väestöstä oli vuonna 1810 noin 61 % 15–65-vuotiaita.

41. Jutikkala 1958, 232–233; ks. myös esim. V. J. Kallio, *Halikon historia*. Halikon seurakunta ja kunta 1930, 272–275. Mainittakoon, että K. M. Armfelt yritti lisätä Joensuun kartanon tuloja korvaamalla päivätyöt kiinteillä viljamaksoilla.

42. Jutikkala 1958, 231. Voutien kurinpidosta valitettiin muuan muassa Elimäen kapinan aikaan.

43. Esim. Eeva-Liisa Oksanen, *Anjalan historia*. Anjalan kunta 1981, 423. Isonjaon seurauksena Anjalan lampuodeille jaettiin kaikille yhtä paljon maata, vaikka tilojen koot olivat tätä ennen vaihdelleet huomattavasti.

44. Kuten tunnettua, vuoden 1826 lahjoitusmaaukaasi astui voimaan kymmenen vuoden siirtymäkauden jälkeen.

Venäjän suurvalta ja talonpoikien sorto

Jostain syystä Vanhan Suomen historiassa ei ole kiinnitetty kovinkaan paljon huomiota instituutioon, jonka puitteissa tapahtui selvästi laajamittaisempaa ”sortoa” kuin lahjoitusmailla. Koska alue oli rajaseutua, Venäjän armeijan läsnäolo oli massiivista ja tuntui kaikkialla. Vaikka Viipurin kuvernementti oli 1790-luvun lopulle asti vapautettu väenotoista, se joutui kuitenkin kantamaan oman osuutensa sinne sijoitettujen joukkojen ylläpidosta.

Venäjällä ei ollut Ruotsin ruotujakolaitoksen tai Preussin kantonijärjestelmän kaltaista pysyvää rekrytointia. Väenotoissa lähinnä isovenäläisiltä alueilta otettiin talonpoikaisia rekryttejä tarpeen mukaan joka vuosi tai harvemmin, yleensä 2–4 alokasta 500 miestä kohti. Toisaalta armeijaa ei koskaan demobilisoitu, joten sen miesmäärä kasvoi tasaisesti. Kasarmeja oli vain suurimmissa kaupungeissa (Pietari, Moskova, Kasan) ja linnoituksissa (Kronstadt, Orenburg, Viipuri). Muuten jalkaväen ja ratsuväen sotilaat majoitettiin rauhan aikana kaupunkeihin porvarien taloihin ja maalle talonpoikien luokse. Kesällä joukot olivat muutaman kuukauden harjoituksissa ja viettivät leirielämää. Vaikka sotilaat olivat talonpoikaista syntyperää, heidän yhteytensä vanhaan kyläyhteisöön katkesivat kokonaan. He joutuivat kyllä kosketuksiin maalaisyhteisön kanssa majoituskylissään, mutta yleensä ne olivat kaikkea muuta kuin harmonisia kosketuksia:⁴⁵

Sotilaat ja rakuunat käyttäytyvät karkeasti majapaikoissaan ja syyllystävät kauhistuttavaan väkivaltaan. Silloin kun heillä on upseereita mukanaan, heidän käytöksensä on tavallistakin pahempaa [...].⁴⁶

Heti Uudenkaupungin rauhan jälkeen Ruotsia ei pidetty merkittävänä sotilaallisena uhkana, joten Viipurin, Käkisalmen ja Sortavalan seuduille sijoitettiin normaalisti vain kolme tai neljä rykmenttiä. Hattujen sodan jälkeen joukkojen määrää lisättiin tuntuvasti, niin että koko Vanhan

Suomen alueella oli kaupunkien ja linnoitusten varuskuntien lisäksi vähintään kymmenen, usein 13 rykmenttiä säännöllistä jalka- ja ratsuväkeä. Koska venäläiset jalkaväkirykmentit olivat tuntuvasti ruotsalaisia suurempia – tyypillinen rauhanajan rivivahvuus oli noin 1 800 miestä – joukkojen yhteismäärä nousi 25 000–30 000 mieheen. Näitä vastassa oli 1770-luvulla Ruotsin Suomessa ruotujakoisia ja värvättyjä joukkoja noin 12 000, seuraavalla vuosikymmenellä, varamiehet mukaan lukien, noin 17 000 miestä – venäläisillä oli siis tuntuva ylivoima. Tästä seurasi, että majoitusrasitus oli todella raskas: 1760-luvulla sotilaiden osuus Vanhan Suomen alueella pysyvästi oleskelleista ihmisistä oli noin 18 prosenttia – käytännössä heitä oli yhtä paljon kuin kantaväestön aikuisia eli 20–50-vuotiaita miehiä. Kustaa III:n Venäjän-sodan jälkeen määrät kasvoivat vielä tästäkin, noin 35 000–45 000 mieheen. Varsinkin talvella kaikkien sijoittaminen lämmitettäviin tiloihin oli melkoinen haaste.⁴⁷

Ainakin Turun rauhassa luovutellulla alueella luotiin eräänlainen määräjakoilaitos. Vuonna 1751 talonpojat määrättiin rakentamaan vierastupia sotaväkeä varten, keskimäärin tupa viittä maakirjataloa tai noin 15 silloista taloa kohti. Seuraavalla vuosikymmenellä maaseudulle jouduttiin rakentamaan vielä komppanioiden keskuspaikoiksi niin sanotut komppaniatalot. Niitä näyttää olleen yksi jokaista kymmentä vierastu-

45. John L. H. Keep, *Soldiers of the Tsar. Army and Society in Russia 1462–1874*. Clarendon Press 1985, 190–191; Janet M. Hartley, *Russia 1762–1825. Military Power, the State and the People*. Praeger 2008, 5–9, 16, 108–112; Christoffer Duffy, *The Military Experience in the Age of Reason*. Wordsworth 1998, 17, 93.

46. Keep 1985, 191.

47. Yrjö Kaukiainen, Vanha Suomi Pietarin sotilaallisena suojavaivohykkeenä. Y. Kaukiainen, R. Marjomaa & J. Nurmiainen (toim.) *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia IV*. Karjalan kirjapaino 2013, 272–274; Yrjö Kaukiainen, Suuren varustelun aika. Y. Kaukiainen, R. Marjomaa & J. Nurmiainen (toim.) *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia IV*. Karjalan kirjapaino 2013, 367.

Kuva 2. Sotilaiden läsnäolo Vanhassa Suomessa näkyy armeija-aiheisena koristeluna 1760-luvun revisiokartassa. Lähde: Kansallisarkiston digitaaliarkisto, Maanmittaushallitus, Viipurin läänin verollepanokartat.

paa kohti, mistä voidaan päätellä, että tupiin majoitettiin yleensä 20 miestä (venäläisen komppanian normaalivahvuus oli 200). Määräysten mukaan tupien tuli olla uloslämpiviä, ja sotilaille piti antaa polttopuut, valaistusvälineet, makuuvaatteet sekä pata tai kattila. Armeija hoiti muonituksen, mutta osti myös talonpojilta elintarvikkeita.

Selvistä pelisäännöistä huolimatta majoitusrasitus oli talonpojille hyvin vastenmielinen. Tämä johtui ennen muuta siitä, että sotilaat käyttäytyivät Vanhassa Suomessa samaan tapaan kuin muuallakin; kanssakäyminen saattoi olla jopa vähän tavanomaista väkivaltaisempaa, koska paikallinen väestö ei ainakaan aluksi ymmärtänyt venäjää ja oli vielä vääräuskoista. Niinpä tappelut, pahoinpitelyt, muonavarkaudet ja jopa henkirikokset eivät olleet harvinaisia. Vuonna 1779 eräs vakoilumatkalla ollut ruotsalainen luutnantti osui näkemään, kuinka joukko sotilaita tuli yöllä luumäkeläiseen taloon vaatimaan kestitystä. Kun isäntä valitti, että hänellä ei ollut ruokaa edes omalle perheelleen, sotilaat

piiskasivat hänet ja tyhjensivät aitan. Kutsumattomien vieraiden poistuttua isäntä kuvaili olosuhteita seuraavasti:

Meidän veromme eivät ole suuret, mutta mitä se auttaa, kun emme kuitenkaan ole turvassa hengen ja omaisuuden puolesta. Jos venäläiset sotilaat, jotka kiusaavat meitä alituisesti, tappavat talonpojan niin eivät he saa muuta rangaistusta kuin että heidät siirretään toiseen rykmenttiin.⁴⁸

Vaikka Vanhalle Suomelle oli taattu entiset lait ja ruotsalainen oikeusjärjestys, siitä ei tässä tapauksessa ollut apua. Venäläinen sotaväki ei ollut paikallisen tuomiovallan alainen, vaan kaikki riidat ja rikokset, joissa sotilashenkilö oli osapuolena, oli tutkittava varuskunnissa tai sotaosastoissa sotaväen erityislakien mukaan. Paikallinen virkakunta ei siis voinut puuttua sotilaiden ja siviilien välisiin kahnauksiin. Jos talonpojat valittivat tuomioistuimeen, asiaa voitiin kyllä tutkia käräjillä, mutta ne eivät voineet tuomita sotilaita – näiden rankaiseminen kuului komentaville upseereille. Kaupunkihallintokaan ei voinut puuttua varuskuntien asioihin, vaikka varuskuntien päälliköt saattoivat puuttua kaupungin asioihin, varsinkin kun pormestareiden ja raatimiesten virallinen status (rankiluokka) oli upseereihin verrattuna vaatimaton.

Jos luumäkeläisen talonpojan todistusta on uskomisen, tehokkain menetelmä oli upseerien lahjominen. Se tietysti lisäsi majoitusjärjestelmän taloudellisia rasituksia, mutta näin konfliktit voitiin pitää siedettävällä tasolla. Tällaiseen mafianomaiseen järjestelmään viittaa myös se, että yleensä väkivaltaa esiintyi eniten silloin, kun majoitettava joukko-osasto vaihtui. Siitä, että rinnakkaiselo oli ajoittain rauhallisempaa, kertovat myös seka-avioliitot sekä venäjän kielen taidon yleistyminen.

48. Kalevi Kumpulainen & Timo Miettinen, *Luumäen historia*. Luumäen kunta 1992, 217–218.

Vaikka Venäjää ei voi pitää suoranaisena sotilasvaltiona, Vanha Suomi oli muiden rajamaakuntien tapaan ”sotilasmaakunta”. Niinpä majotusrasitus oli poikkeuksellisen raskas, ja taloudellista taakkaa lisäsivät vielä linnoitusten rakentamisesta ja ylläpidosta aiheutuneet päivätyöt.⁴⁹ Toisaalta armeijan vahva läsnäolo toi myös tuloja: sotilaille voitiin myydä elintarvikkeita ja viinaa, ja ainakin kauden lopulla uusien linnoitusten rakennustyöt tarjosivat työtilaisuuksia lähiympäristön väelle.⁵⁰ Edut eivät silti liene korvanneet haittoja, ja taloudellisia raskauksia pahempi ongelma oli se, että paikallisen väestön oikeusturva oli sotaväen suhteen hyvin heikko. Tässä mielessä Vanha Suomi muistutti miehitettyä aluetta.

Se, että Vanhan Suomen yhdistäjät eivät kiinnittäneet huomiota näin suureen epäkohtaan, johtui yksinkertaisesti siitä, että se oli poistunut Suomen sodan myötä. Jo Kustaa III:n Venäjän sodan jälkeen kaupunkiin ja linnoituksiin oli ryhdytty rakentamaan lisää kasarmeja, ja vuoden 1805 tienoilla jokseenkin kaikki Viipurin kuvernementin joukko-osastot oli siirretty kylistä kasarmeihin.⁵¹ Suomen sodan aikana niistä suurin osa siirtyi valloitetuille alueille, ja Haminan rauhan jälkeen vahvempia varuskuntia oli vain Viipurissa ja Haminassa. Liittämisen aikaan raskaasta majotusrasituksesta ja armeijan harjoittamasta ”sorrosta” oli siis vain muisto jäljellä. Teoriassa Armfeltilla olisi voinut olla siitä jotain tietoa aikaisemmilta Venäjän-matkoiltaan, mutta missään hänen kirjoituksissaan ei viitata tällaisiin kokemuksiin.

Irvikuvat ja arkipäivän todellisuus

Vanhasta Suomesta säilyneet varsin kattavat primäärilähteet osoittavat, että niin sanotussa Armfeltin toisessa muistiossa esitetyt väitteet väestönkehityksen ja maatalouden kriisinomaisesta taantumisesta olivat tuulesta temmattuja. Myös muut edellä luetellut ”havainnot” ovat vähintäänkin kyseenalaisia. Väite, että talonpojat eivät pystyneet maksamaan verojaan, vaikka nii-

tä oli vähennetty kolmanneksella, sisältää itse asiassa kaksi virhettä. Todellisuudessa kruununverot olivat nousseet 1780-luvun alussa, kun Vanhassa Suomessa otettiin käyttöön venäläinen päävero (*podušnaja*-vero), mutta tästä huolimatta verorästit näyttävät jääneen melko pieniksi.⁵² Arvio papiston heikosta tasosta ei puolestaan saa juuri lainkaan tukea niistä havainnoista, jotka Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus teki tarkastusmatkallaan Vanhassa Suomessa talvella 1811–1812. ”Talonpoikien koulutkaan” (pitäjänkoulut, joita oli kaikissa seurakunnissa) eivät säilyneiden tietojen perusteella olleet tyhjiä, ja ilmeisesti niiden ansiosta lukutaito oli varsinkin nuoren polven keskuudessa hyvällä tasolla, kuten piispa Alopaeuskin totesi.⁵³ Myös arvio tuomareista ja oikeudenhoidosta tuntuu lähinnä mielikuvituksen tuotteelta: pääosa kihlakunnan tuomareista oli paikallista säätyläistöä, joka osasi suomea. Vaikka kovin monet eivät olleet suo-

49. Päivätyöt olivat ylimääräinen rasitus, jota vaadittiin niin kruununtiloilta kuin lahjoitusmailta. Yleensä niiden vuotuinen määrä jäi muutama päivä mannttaalia kohti, ja käytännössä ne suoritettiin siten, että usea talo palkkasi puolestaan miehen niitä suorittamaan. Ks. lähemmin esim. Kaukiainen 2012, 282–283, 364–365.

50. Kaukiainen 2012, 276, 365.

51. Vanhassa Suomessa aloitettiin tosin väenotot vuonna 1797.

52. Kaukiainen 2012, 366. Knorring 1833, 43, 143, 151 julkaisi tietoja kuvernementin tuloista ja menoista 1784–1805; ks. myös Sulo Haltsonen (toim.) Nikolai Henrik von Engelhardt, *Die Beschreibung des Russisch Käyserlichen Gouvernements von Wiburg (1767)*. SHS 1973, 80–81. Kauden lopulla eräillä kapinoivilla lahjoitusmailta tosin päivätöitä jäi paljon rästiin.

53. Ad. Neovius, *Ur Finlands historia. Publikationer ur de Alopaeiska pappren* I. Borgå 1890, 29–46; Soili Tiimonen, *Valoa kansalle. Luterilainen kirkko ja kansanopetuksen kehittämissyrkimykset autonomisessa Suomessa 1809–1848*. Suomen kirkkohistoriallinen seura 2001, 157; Veli-Matti Syrjö, *Jääsken kihlakunnan historia* II. Imatran kaupunki 1976, 264. Tiimosen keräämien satunnaisten ja eriaikaisen tietojen mukaan pitäjänkoulujen vuotuiset oppilasmäärät liikkuvat 20 ja 50 välillä. Syrjön mukaan Ruokolahden koulussa oli vuosina 1811–1814 keskimäärin 92 oppilasta.

rittaneet tutkintoa Turun akatemiassa, joukossa oli niin Uppsalassa kuin saksalaisissa yliopistoissa opiskelleita sekä paikallisessa hovioikeudessa, Viron, Liivinmaan ja Suomen oikeuskollegiossa taitonsa hankkineita juristeja. Oikeuskollegio myös valvoi tuomareiden toimintaa, ja sen tiedetään varoittaneen ja jopa erottaneen virkaansa huonosti hoitaneita.⁵⁴

Tosiasiaksi jää kuitenkin, että samansuuntaisia joskaan ei yhtä jyrkkiä arvioita Vanhan Suomen oloista löytyy läänin maaherrojen ja alempien virkamiesten kertomuksista vielä parin vuosikymmenen ajalta liittämisen jälkeen. Kaksi ensimmäistä maaherraa, Stjernvall ja Walleen, olivat tosin Armfeltin luotettuja avustajia, mutta myöhemmätkin läntisestä Suomesta tulleet viranhaltijat – ensimmäinen vanhasuomalaisen suvun edustaja Fredrik Stewen nimitettiin kuvernööriksi vasta 1839 – näyttävät vierastaneen Viipurin läänin venäläisiä ja baltiansaksalaisia perinteitä. On vaikea sanoa, kuinka paljon nämä lähtökohdat vaikuttivat heidän esittämiinsä arvoarvostelmiin, koska heidän raporttejaan ei ole analysoitu tästä näkökulmasta. Täytyy kuitenkin muistaa, että kaikkein ennakkoluulottomimmatkin tarkkailijat joutuivat muodostamaan käsityksensä lähes yksinomaan sen perusteella, mitä he näkivät tienvarsilla liikuessaan. Ensimmäisiä taloudellisia tilastoja alettiin laatia vasta 1820-luvulla.

Näköhavainnot ovat siinä mielessä rajallisia, että ne kohdistuvat vain huomiota herättäviin aineellisiin ilmiöihin kuten rakennuskantaan. Matkustaja, joka ihasteli Uudenmaan rannikon komeita talonpoikaistaloja, ei voinut nähdä, että ne edustivat vain väestön vauraimman osan elintaso. Köyhempi enemmistö näkyi paljon heikommin, koska palkolliset asuivat talojen renkituvissa ja torpat sijaitsivat usein kylien takamailla, poissa silmistä. Kymijoen itäpuolella talot olivat selvästi vaatimattomampia, mutta kun tilatonta väestöä oli korkeintaan viidennes, ne edustivat varsin hyvin koko väestön keskimääräistä elintaso – tosin niihin painoi leiman-

sa myös vanhanaikaisempi (tai ”itäisempi”) rakennustapa. Arvioihin vaikutti luonnollisesti se, että vertailukohtana olivat läntisen Suomen vauraimmat alueet, eivät sisämaan syrjäseudut.

Eri maakuntien keskimääräisiä tulotasojia voidaan vertailla, tosin melko karkeasti, vasta vuodesta 1865, kun Suomessa alettiin kerätä tuloihin perustuvaa suostuntaveroa. Veronkannosta laaditut tilastot antavat varsin yllättävän kuvan: jos kaupunkeja ei huomioida, veroa maksaneiden osuus koko väestöstä oli Viipurin läänissä selvästi korkeampi kuin missään muualla. Tämä ei ole aivan odottamatonta, koska läänissä oli itsenäisiä maanomistajia lähes yhtä paljon kuin Uudenmaan, Turun ja Porin ja Hämeen lääneissä yhteensä. Yllättävämpää on se, että myös maaseudun keskimääräiset tulot asukasta kohti arvioitiin vuonna 1881 maan korkeimmiksi – ainoastaan Uudenmaan lääni pääsi lähes samalle tasolle.⁵⁵ Tästä ei tietenkään voi päätellä, että varallisuussuhteet olisivat olleet samanlaiset jo 1810- ja 1820-luvulla, mutta verotilastot asettavat ainakin seuraavanlaisen reunaehdon: jos Viipurin lääni olisi liittämisen aikoihin ollut poikkeuksellisen köyhä, sen olisi pitänyt seuraavien 60–70 vuoden aikana kokea muuhun Suomeen verrattuna poikkeuksellisen nopea taloudellinen

54. Jyrki Paaskoski, Elisabet In uudistukset. Y. Kaukiainen, R. Marjomaa & J. Nurmiainen (toim.) *Vanhan Suomen aika. Viipurin läänin historia* IV. Karjalan kirjapaino 2012, 127–132; Håkon Holmberg, *Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit*. Suomen kihlakunnantuomarien yhdistys 1959.

55. Yrjö Kaukiainen, Kurja vai vauras Karjala. Y. Kaukiainen, R. Marjomaa & J. Nurmiainen (toim.) *Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia* V. Karjalan kirjapaino 2014, 292–298. Tuloksen edustavuutta vähentää se, että verotettujen tulojen alaraja oli varsin korkea, 500 markkaa vuodessa, eli se vastasi suunnilleen tavallisen tehdastyöläisen vuosituloa. Toisaalta 1900-luvun alun kunnallisverotilastot antavat varsin samanlaisen kuvan: Uudenmaan ja Viipurin läänin maalaiskunnat olivat edelleen kärjessä.

kasvu. Sellaisesta ei ole toistaiseksi löytynyt todisteita.⁵⁶

Ainakaan yhdessä suhteessa Viipurin lääni ei ollut juuri muuttunut liittämisen ajoista: vielä 1880-luvulla se oli pientilavaltaista aluetta. Viljelmien keskimääräinen peltoala (noin 4 hehtaaria) ei ollut juuri noussut viiden vuosikymmenen aikana, ja maaseutuväestön määrään verrattuna se oli selvästi alhaisempi kuin Uudellamaalla, Varsinais-Suomessa tai Hämeessä.⁵⁷ Maaseudun suhteellisen hyvä tulotaso ei siis voinut olla yhtä kiinteässä yhteydessä maanviljelyksen ja karjanhoidon tuottoon kuin Lounais-Suomessa, vaan sitä selittävät ensi sijassa maatalouden sivulinkeinit, viljelijäväestön monitoimisuus. Tämä heijasti puolestaan Pietarin vaikutusta: suuressa metropolissa oli kysyntää monista sellaisista tuotteista, joita voitiin tuottaa yli oman tarpeen pienillä perheviljelmilläkin (esimerkiksi karjantuotteet, kalastuksen, luonnon- ja metsäntuotteet). Lisäksi pääkaupungin talousalue tarjosi monenlaisia lisäansioita, rahdinkuljetusta ja tilapäistöitä, jotka työllistivät tehokkaasti sen väen, jonka työpanosta ei välttämättä tarvittu pienimittakaavaisessa maanviljelyksessä. Niinpä Viipurin läänissä oli vanhalla maataloudelle tyypillistä piilotyöttömyyttä ilmeisesti vähemmän kuin muualla Suomessa. Pietarin taloudellinen vaikutus ei kuitenkaan ollut 1800-luvun uutuus, sillä se oli alkanut jo edellisen vuosisadan puolimaissa ja vahvistunut sen jälkeen tasaisesti. Pääkaupungista saadut ansiot olivat parantaneet väestön toimeentuloa myös liittämisen aikoihin, mitä osoittaa se, että vaihdanta- ja rahatalous oli tuolloin Viipurin läänissä selvästi yleisempää kuin Länsi-Suomessa. Näitä piirteitä läänin ensimmäiset kuvernöörit (tai heidän esikuntansa) eivät kuitenkaan osanneet pitää taloudellisen edistyneen merkkeinä – pikemmin niiden kat-

sottiin johtaneen ”oikean” (so. omavaraisen) maatalouden laiminlyömiseen.

Abstract: The miserable and oppressed peasants of Old Finland. A long-lived myth

The idea that the peasants of “Old Finland” – the provinces incorporated into Russia in 1721 and 1743 – lived in great poverty and under oppressive rule has prevailed in Finnish historiography until fairly recent times. This view was primarily based on political documents produced in the 1810s when the area was “re-incorporated” with the recently conquered Swedish Finland. The present article re-examines the conditions of the province by exploiting more factual 18th- and early 19th-century sources, in particular quantitative data of economic and social development. In terms of variables such as population, field area or animal husbandry, Old Finland was not an exceptionally poor province, neither was its overall development on the decline. It is true that a higher proportion of peasants than in Swedish Finland (about a third) lived as tenants on land donated to Russian nobility, but their burden of taxes and corvée was, on average, clearly lighter than in Sweden. Much heavier “oppression”, facing all peasants, resulted from the billeting of Russian regiments in the countryside – mainly because of the arbitrary behaviour of the armed forces.

Keywords: Finland, Russia, peasants, taxation, the nineteenth century

56. Suomen BKT:n on arvioitu kasvaneen autonomian ajan alkupuolella teollisuuden, ulkomaankaupan ja merenkulun ansiosta ainakin neljänneksen, mutta Viipurin läänissä mainitut toimialat eivät olleet erityisen vahvoja. Vasta höyrysaohojen yleistyessä läänin rannikkoseudut tulivat uudenaikaisen teollisuuden piiriin. Toisaalta läänin henkeä kohti laskettu peltoala väheni hieman 1830–1880, koska isojako pysäytti vähäksi aikaa uudisraivauksen.

57. Vrt. Jaana Lutttinen, Perinteiset maaseutuelinkeinot autonomian ajalla. Y. Kaukiainen, R. Marjomaa & J. Nurmiainen (toim.) *Autonomisen Suomen rajamaa. Viipurin läänin historia* V. Karjalan kirjapaino 2014, 201–202; Soininen 1975, 131. – *Nyt julkaistu Yrjö Kaukaisen artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*